

Barbara Sypko

Archiwum Państwowe w Opolu

Alfred Steinert – archiwista, muzealnik, historyk Opola

Przedwojenne Opole to nie tylko zabytkowy ratusz, stare kościoły i urokliwe kamienice, to także ludzie, którzy tworzyli historię miasta. W gronie tym jest niewątpliwie Alfred Steinert. Do głównych jego zasług należy zaliczyć rozwój dwóch ważniejszych placówek w mieście: opolskiego muzeum i archiwum miejskiego. Jednakże największym bogactwem, jakie po sobie pozostawił jest dorobek pisarski w zakresie historii Opola.

Opole było miastem, w którym Steinert urodził się, wychował, zdobył podstawową edukację i ukończył szkołę średnią. W tym mieście spędził również większość życia. Przyszedł na świat 30 marca 1879 r.¹ jako Friedrich Georg Alfred Steinert, nie zaś, jak podaje się w literaturze niemieckiej, w 1880 r.². Z zapisów źródłowych wynika, że używał jedynie trzeciego imienia. Był najstarszym synem Gustawa Hermanna Steinerta i Babett Margarethy z domu Glowka. Ojciec był *feldfeblem*³ 10. Kompanii 4. Górnośląskiego Regimentu Piechoty nr 63, następnie pracował w urzędzie pocztowym w Opolu na stanowisku nadsekreterza. Dziadkowie Alfreda ze strony ojca to Johann Gottlieb Steinert i Dorothea z domu Tzelirch. Natomiast matka Babett Margaretha była córką Friedricha Theodora Glowki i Constantine z domu Pohlmann. Rodzice Alfreda pobrali się w Opolu w 1877 r.⁴ Nie byli oni rodowitymi opolanami. Gustaw Hermann Steinert pochodził z Gerlachsheim — miejscowości położo-

¹ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), nr zespołu 1016: Urząd Stanu Cywilnego w Opolu (dalej: USC w Opolu), sygn. 7, s. 118.

² W. Kaczorowski, *Steinert we wspomnieniach Niekrawtza*, „Indeks” 2008, nr 9–10 (93–94), s. 50.

³ Odpowiednik sierżanta.

⁴ APO, nr zespołu 1016: USC w Opolu, sygn. 78, s. 129.

nej niedaleko Lauban⁵, a Babett urodziła się w miejscowości Grünsberg koło Norymbergi i była od swego męża starsza o trzy lata. Gustav Hermann Steinert zmarł w wieku 75 lat, a Babett dożyła lat 85⁶. Rodzina Steinertów była wyznania ewangelickiego. W chwili narodzin Alfreda Steinertowie mieszkali przy Malapanerstrasse⁷, później przy Ludwigstrasse 10⁸. Oprócz Alfreda Steinertowie posiadali jeszcze troje dzieci: bliźniaki Helenę Else Annę i Curta Otto Eugena Theodora (ur. 1881 r.)⁹ oraz Cuno Ericha Ernsta Waldemara (1884–1933)¹⁰. Po ukończeniu szkoły powszechnej Alfred kontynuował naukę w znanym, cieszącym się wysoką renomą Staatliches Burgymnasium Oppeln – szkole, która dawała możliwości solidnej nauki języków klasycznych i przedmiotów humanistycznych, niezbędnych w jego dalszej edukacji. Gimnazjum ukończył uzyskując świadectwo dojrzałości w 1900 r.¹¹ Alfred był raczej przeciętnym uczniem. Chociaż na świadectwie widnieje jedynie ocena wystarczająca z historii, to jako kierunek studiów wybrał Steinert ten właśnie przedmiot. Okazało się, że był to trafny wybór. W latach 1901–1907 studiował na Uniwersytecie Wrocławskim historię i języki klasyczne z dwukrotną przerwą semestralną¹². Później został zatrudniony w charakterze nauczyciela w gimnazjum w Namysłowie, jednakże w zachowanych szczerunkowo aktach zawierających dane odnośnie Steinerta fakt ten został zupełnie pominięty. Kolejnym miejscem jego zatrudnienia było Stadtsarchiv Breslau (Archiwum Państwowe we Wrocławiu). Ostatecznie znalazł się w rodzinnym Opolu. Do 61. roku życia pozostał Steinert w stanie kawalerskim. Nie wiadomo, co było tego przyczyną: brak odpowiedniej kandydatki na żonę czy może wyłączenie się z pracy zawodowej lub naukowej. Wreszcie jednak znalazł swoją drugą połowę. W 1940 r. poślubił 38-letnią Jadwigę Marię Janetzki – wyznania katolickiego, pracownicę biurową, córkę listonosza Karla Melchiora Janetzkiego i Anny z domu Larisch. Mimo że pochodziła ona z Opola, ślub pary odbył się we Wrocławiu w dniu 17 kwietnia 1940 r.¹³ Nie wiadomo, jak długo trwała znajomość Alfreda z Jadwigą

⁵ Dziś Lubań.

⁶ APO, nr zespołu 1016: USC w Opolu, sygn. 78, s. 130.

⁷ Obecnie ul. Ozimska.

⁸ Obecnie ul. Powstańców Śląskich.

⁹ APO, nr zespołu 1016: USC w Opolu, sygn. 11, s. 153–154.

¹⁰ Ibidem, sygn. 14, s. 370.

¹¹ APO, nr zespołu 95: Państwowe Gimnazjum Miejskie w Opolu, sygn. 56, bp.

¹² APO, nr zespołu 22: Akta miasta Opola (dalej: AmO), sygn. 852, s. 4.

¹³ Urząd Stanu Cywilnego we Wrocławiu (Standesamt II Breslau), akta małżeństw, 1940, nr aktu: 632/1940.

zanim doszło do ślubu. Z informacji znajdującej się w materiałach źródłowych wynika, że ojcowie obydwójga znali się wcześniej, ponieważ zatrudnieni byli w tej samej instytucji – urzędzie pocztowym w Opolu. Być może znajomość Steinerta i Janetzky'ego przyczyniła się do poznania tych dwojga. Negatywny wynik kwerendy przeprowadzonej w opolskich aktach stanu cywilnego z lat 1941–1945 pozwala przypuszczać, że Steinertowie zmarli bezpotomnie.

Nie wiadomo dlaczego Alfred Steinert nie pozostał w zawodzie nauczyciela. Czy zwolniono go z zajmowanego stanowiska, czy może odpowiadała mu bardziej praca w ciszy i spokoju. Takie warunki zapewniło mu zapewne stanowisko archiwisty, które piastował w latach 1910–1914 w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Jak bardzo cenionym był pracownikiem świadczy fakt, że mimo braku zdanego egzaminu państwowego powierzono mu kierowanie Archiwum Miejskim i Muzeum Miejskim w Opolu. W opinii dotyczącej Steinerta podkreślano jego doświadczenie, zdobyte dzięki ustawicznej pracy z materiałami archiwalnymi, i znajomość historii Opola. Na zajmowanym stanowisku postrzegany był jako osoba, która ze względu na fachowość godna jest tego, aby powierzyć jej pieczę nad materiałami źródłowymi¹⁴. Taka opinia urzędnika miejskiego z 1933 r. pozwoliła Steinertowi na piastowanie swojego stanowiska przez kolejne lata. Należy podkreślić, że Alfred Steinert był najprawdopodobniej pierwszym wykwalifikowanym archiwistą, któremu powierzono prowadzenie opolskiego archiwum. Jawi się on zatem jako twórca tej placówki i prawdziwy fachowiec. Po objęciu tego stanowiska, przejmując zasób, zatroszczył się najpierw o odpowiednie zabezpieczenie materiałów archiwalnych i godne warunki pracy archiwisty. Pomieszczenie, w którym dotychczas przechowywano materiały archiwalne, nie spełniało bowiem odpowiednich wymogów ze względu na spore zawilgocenie i niewystarczające oświetlenie. W związku z tym w 1933 r. część dokumentów została przeniesiona do siedziby muzeum, w którym były odpowiednie warunki do ich opracowywania. Z powodu remontu wieży ratuszowej, w czerwcu 1934 r. umieszczono tam pozostałe archiwalia, co okazało się zbawienne dla zasobu, ponieważ miesiąc później nastąpiła katastrofa budowlana – runęła wieża ratuszowa. Co prawda podczas odbudowy ratusza przewidziano w nim także nowoczesne lokum dla archiwum, jednakże nie doszło wtedy do przeprowadzki. Dopiero w listopadzie 1938 r. materiały archiwalne przeniesiono ponownie do ratusza. Ulokowano je w pokoju nr 11 na parterze, w dużym pomieszczeniu, które było przystosowane do przechowywania akt. Zostało ono zabezpieczone zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami: okna zaopatrzone w kraty,

¹⁴ APO, AmO, sygn. 852, s. 4.

umieszczono tam również gaśnicę. Ponadto wyposażenie archiwum stanowiły: żelazne regały, metalowe szafy, stojak na akta, biurka, krzesła i lampy na biurka¹⁵. Przygotowano w nim trzy miejsca pracy. W pomieszczeniu tym archiwalia były przechowywane również w czasie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu. Pod koniec 1939 r. archiwum miejskie zostało udostępnione dla korzystających.

Kolejnym zadaniem, jakie stało przed archiwariuszem, było sporządzenie ewidencji akt. Już wcześniej, w 1825 r., Gustav Adolf Stenzel – archiwariusz i historyk związany z Uniwersytetem Wrocławskim – sporządził inwentarz dokumentów. Kolejny spis został przygotowany przez Alfreda Steinerta. Z zasobu wydzielił część historyczną, na którą składało się: 35 dokumentów pergaminowych z lat 1322–1658; 94 dokumenty papierowe z lat 1421–1908; 236 foliałów ksiąg miejskich z lat 1523–1850 i 553 jednostki archiwalne z lat 1605–1913¹⁶. Ponadto Steinert twierdził, iż większość akt ujętych w spisie zdeponowana jest w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Archiwalia te zostały sprowadzone do Opola i na pewno znajdowały się w opolskim ratuszu w 1945 r., w momencie, kiedy polskie władze państwowe przejmowały całość zasobu.

W okresie międzywojennym archiwum miejskiemu podlegały archiwalia historyczne, zdeponowane w różnych instytucjach na terenie Opola. W 1935 r. Steinert sporządził ich spis, w którym oprócz nazw tychże instytucji podał rodzaje dokumentacji przez nie przechowywanych. Spisane archiwa podzielił na niepaństwowe archiwa publiczne i archiwa prywatne. Listę tych pierwszych otwiera Archiwum Miejskie. Następnie wymienione w niej zostały: Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego, miejskich szkół powszechnych, parafii ewangelickiej i parafii katolickich, Izby Przemysłowo-Handlowej, Izby Rzemieślniczej, Archiwum Gminy Żydowskiej oraz Izby Handlowej. Wśród archiwów prywatnych wymienił: akta szpitali, Zgromadzenia Ubogich Sióstr Szkolnych de Notre Dame, archiwa aptek, Bank Rzemiosła, Bractwo Strzeleckie w Opolu, archiwa cechowe, archiwa stowarzyszeń oraz firm: C.F. Heidenreichswitwe i Erdmann Raabe¹⁷. Wykaz ten jest jedynym w swoim rodzaju spisem archiwaliów opolskich z lat trzydziestych ubiegłego wieku. Stanowił nieocenioną pomoc dla

¹⁵ R. Górny, *Opolskie Archiwum miejskie i jego zasób do czasu zakończenia II wojny światowej*, [w:] *Otwarty skarbiec pamięci. Studia zespołu Archiwum Państwowego w Opolu zebrane z okazji 60-lecia powstania instytucji*, cz. 1: *Niezmienność idei i przemiany w cyklach czasu*, red. M. Lenart, Opole 2013, s. 26.

¹⁶ A. Steinert, *Die Papierurkunden, Folianten und Akten des Oppelner Stadtarchivs*, „Oppelner Heimatblatt” 1934, t. 10, z. 11.

¹⁷ APO, AmO, sygn. 842, s. 4–9.

władz miasta Opola po objęciu administracji polskiej, jako podstawowe źródło informacji na temat materiałów archiwalnych znajdujących się poza archiwum miejskim na terenie miasta przed 1945 r. Duża część archiwaliów ujętych w tym spisie, np.: materiały Archiwum Miejskiego, księgi metrykalne Urzędu Stanu Cywilnego w Opolu czy akta cechów, znajduje się obecnie w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu.

Oprócz prac związanych z ewidencjonowaniem i zabezpieczaniem archiwaliów, Steinert zajmował się prowadzeniem kwerend.

Nie wiadomo dokładnie, kiedy Steinert objął funkcję kierownika muzeum i Archiwum Miejskiego. Z zachowanych w materiałach źródłowych informacji wynika, że były to lata świetności muzeum. Muzeum Miejskie w Opolu początkowo mieściło się przy Gartenstrasse 12. Podczas pracy w muzeum korzystał z profesjonalnej pomocy. W dziedzinie prehistorii wspomagał go nauczyciel Maximilian Strecke, w zakresie nauk przyrodniczych – nauczyciel Karl Białucha¹⁸. Natomiast sam Steinert zajmował się działem historyczno-kulturalnym. W 1933 r. do pracy w tej instytucji skierowano również na cztery miesiące nauczyciela B. Johanniga. W trakcie zatrudnienia na stanowisku kierownika Muzeum Miejskiego w Opolu Steinert przyczynił się do wzbogacenia instytucji o wiele cennych eksponatów, które nabywał w drodze kupna lub jako darowiznę. Jak wynika z prowadzonych przez Steinerta spisów obiektów muzealnych oraz jego korespondencji, w dziale archeologicznym było wówczas 300 eksponatów, w kulturalno-historycznym – 2 tys., w przyrodniczym – 10 tys.¹⁹ Steinert często osobiście oprowadzał zwiedzających po wystawach, które sam niejednokrotnie przygotowywał. Do niewątpliwych sukcesów muzeum ery Steinerta należy pozyskanie większych pomieszczeń do ekspozycji. W 1932 r. muzeum ulokowano w budynku kolegium jezuickiego przy Tuchmarkt 7²⁰. Nowe warunki lokalowe sprzyjały pracy muzealników. Do dyspozycji mieli dziesięć sal, w których udostępniono ekspozycje działów: archeologicznego, kulturalno-historycznego i przyrodniczego. W budynku tym znajdowała się również sala odczytowa z odpowiednim wyposażeniem: ekranem, epidiaskopami i pianinem²¹. W 1934 r. udostępniona została również izba tradycji przejęta od 63. Pułku Piechoty stacjonującego w Opolu, w którym służył wcześniej ojciec Alfreda. Więcej informacji o działalności muzeum w okresie kierowania tą instytucją przez

¹⁸ APO, AmO, sygn. 852, s. 4.

¹⁹ J. Filipczyk, E. Matuszczyk, *Muzeum w Opolu 1900–2010*, „Opolski Rocznik Muzealny” 2011, t. XVIII, cz. 1, s. 15.

²⁰ Obecnie Mały Rynek.

²¹ J. Filipczyk, E. Matuszczyk, op.cit., s. 15.

Steinerta można odnaleźć w korespondencji prowadzonej przez kierownictwo muzeum. Dotyczyła ona nieraz prozaicznych spraw – zapotrzebowania na sprzęt, braków kadrowych, kradzieży eksponatów. Zachowane w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu sprawozdania opisowe, sporządzane corocznie przez samego dyrektora, stanowią również istotne źródło informacji.

Steinert sporządzał bardzo skrupulatnie wszelką dokumentację, w tym także sprawozdania dotyczące ilości odczytów, ekspozycji. Znajdują się w nich także spisy obiektów przekazanych na rzecz muzeum w formie darów. Zachowały się także szczegółowe dane dotyczące frekwencji z podziałem na: zwiedzających z terenu miasta Opola, powiatu opolskiego, Górnego i Dolnego Śląska, Rzeszy i obcokrajowców. Odrębną grupą odnotowaną w sprawozdaniach byli uczniowie, którzy w poszczególnych latach stanowili wysoki procent zwiedzających. Muzeum funkcjonowało do 1945 r. Jego ponowne otwarcie nastąpiło rok później. Działalność placówki kontynuowana jest do dnia dzisiejszego, z tą różnicą, że funkcjonuje ono jako muzeum o charakterze regionalnym. Dwa lata temu obchodziło ono jubileusz 115. rocznicy powstania. W okresie, kiedy placówką tą kierował Alfred Steinert, świętowano 30-lecie działalności muzeum.

Zainteresowanie historią Opola, bezpośredni dostęp do materiałów źródłowych oraz odpowiednie kwalifikacje były motywacją do podjęcia przez Steinerta badań naukowych nad dziejami miasta. Jego zasługi w zakresie badań historycznych są nieocenione głównie dlatego, że informacje na temat poszczególnych faktów czerpał bezpośrednio z materiałów źródłowych. Wielu z nich nie można już dziś znaleźć w archiwach. Kolejnym walorem opracowań autorstwa Alfreda Steinerta jest rzetelność i obiektywizm przedstawienia dziejów Opola. Spuścizna pozostawiona przez tego historyka obrazuje różnorodność jego zainteresowań, obejmującą zasięgiem chronologicznym niemal wszystkie epoki historyczne miasta, począwszy od najwcześniejszych czasów rządów Piastów śląskich po współczesność. Pisał często i dużo, pozostawił po sobie blisko 200 publikacji. Jego artykuły wydawane były głównie w prasie lokalnej. W niektórych czasopismach prace Steinerta zamieszczane były w każdym numerze, czasami nawet po dwa artykuły. Najwięcej tekstów jego autorstwa ukazało się w „Oppelner Zeitung”, „Oppelner Nachrichten”, „Oppelner Kurier”, „Oppelner Heimatkalender”, „Oberschlesische Heimatkalender”. W swoim dorobku miał także opracowania z zakresu historii opolskiej medycyny: *Oppelner Ärzte 1584–1812*, *Johann Karl Stock* czy *Oppelner Apotheken 1556–1824*, *Aus der Geschichte der ältesten Oppelner Apotheke*. W obszarze jego badań znalazły się również dzieje opolskiego zamku, dzięki czemu powstały artykuły: *Stadt, Schloss und Herrschaft Oppeln am Ende der Piasten zeit (1532)*, *Schlossinventar*

vom Jahre 1647. Do szerokiego wachlarza zainteresowań Steinerta należy dodać badania nad dziejami miejscowej nekropolii, której poświęcił między innymi artykuły: *Hundert Jahre Communalfriedhof* czy *Aus der Geschichte der Oppelner Friedhöfe*, *Die Oppelner Friedhofsfrage*. Badał także dzieje licznych opolskich stowarzyszeń, co znalazło odzwierciedlenie w artykułach: *Die Anfänge des Oppelner Vorschutzverein*, *Die Oppelner Innungen*. Poczesne miejsce w jego rozległych badaniach zajmują studia nad dziejami Piastów śląskich (*Der Schatz des letzten Oppelner Piasten*, *Das tragische Ende des Herzogs Nikolaus des Zweiten von Oppeln*, *Bischof Johannes Kropidlo*, *Herzog von Oppeln*). Kilka publikacji poświęcił wybitnym postaciom i rodzinom pochodzącym z Opola, takim jak Eduard Schnitzer vel Emin Pascha, rodzina Friedländerów czy rodzina Raabe. W sferze jego zainteresowań znalazły się również dzieje opolskiego garnizonu (*Bilder aus der Garnison Oppeln*, *Oppeln als Garnisonstadt* i *Oppeln als Kavalleriegarnison*). Nie sposób również pominąć artykułów autorstwa Steinerta na temat dziejów budynków, takich jak: muzeum opolskie, gimnazjum, kościół św. Barbary, katedra św. Krzyża w Opolu oraz kościół jezuitów. Do interesujących publikacji należy zaliczyć również prace dotyczące nazw ulic Opola – *Strassenamen der Oppelner Altstadt*, wyspy Pasięka – *Die Oppelner Pascheke*. W 1934 r. ukazał się w „Oppelner Heimatsblatt” cykl artykułów, w których Steinert opisał zawartość najstarszych dokumentów do dziejów Opola. Stanowią one nieocenioną pomoc zarówno dla badaczy historii naszego miasta, zwłaszcza w okresie średniowiecza, jak i dla archiwistów.

Alfred Steinert był także autorem obszerniejszych publikacji, które stanowią o jego dorobku naukowego. Jest to między innymi wydana w 1911 r. *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Oppeln*. Przypadająca w 1922 r. 25. rocznica otwarcia nowej synagogi w Opolu stała się okazją do wydania kolejnej publikacji autorstwa Steinerta: *Geschichte der Juden in Oppeln. Heft und Gedenkschrift der Oppelner Synagogengemeinde zur Erinnerung an das fünfundzwanzigjährige Bestehen der neuen Synagoge*. Opracowanie to powstało między innymi w oparciu o materiały źródłowe pochodzące z Archiwum Miejskiego w Opolu, Archiwum Państwowego we Wrocławiu i z archiwum synagogi opolskiej. Warto na nią zwrócić uwagę ze względu na to, że współczesny badacz historii opolskich Żydów nie ma możliwości wglądu do materiałów wytworzonych przez gminę żydowską, ponieważ spłonęły one w pożarze synagogi opolskiej podczas zorganizowanej przez hitlerowców „kryształowej nocy” w listopadzie 1938 r. We wspomnianej pracy Steinert przedstawił historię żydowskich mieszkańców Opola, sięgając od czasów średniowiecza aż po czasy pruskie. W publikacji znalazło się wiele cennych informacji. Na uwagę zasługują

zwłaszcza zacytowane dokumenty dotyczące nadania przywilejów ludności żydowskiej miasta Opolą, dzieje elementarnej szkoły żydowskiej czy krótki podrozdział poświęcony rodzinie Schnitzerów. W 1924 r. ukazała się następną wartościowa praca autorstwa Alfreda Steinerta, powstała dzięki wykorzystaniu bogatego materiału źródłowego – *Oppelns Werdegang. Ein kurzer Abriss der Stadtgeschichte auf Grund archivalischer Quellen und einschlägiger Literatur*. W opracowaniu tym opisał Steinert rozwój Opolą, przedstawiając poszczególne dziedziny życia miasta od czasów piastowskich, poprzez rządy Habsburgów, pruskie, kończąc na 1922 r. W 1933 r. ukazała się publikacja poświęcona 100. rocznicy powstania znanej w całej Europie drukarni Raabe, funkcjonującej niemal do czasu zakończenia II wojny światowej przy dzisiejszej ul. Szpitalnej – *100 Jahre Erdmann Raabe*. W opracowaniu tym autor przedstawił sylwetki kolejnych właścicieli i pracowników firmy. Publikację dodatkowo wzbogacają fotografie siedziby drukarni i członków rodziny Raabe.

Wymienione powyżej publikacje stanowią jedynie skromną reprezentację spuścizny naukowej Alfreda Steinerta, której opisu nie sposób zawrzeć w tak niewielkim opracowaniu. Jego wieloletnia, cierpliwa i wartościowa poznawczo praca zasługuje na szersze omówienie. Zdecydowanie należy poświęcić jej więcej uwagi w literaturze naukowej.

Steinert opuścił Opolę w styczniu 1945 r. i osiadł w Zittau²². Ten ostatni etap jego życia możemy poznać dzięki publikacji autorstwa opolskiego pisarza Hansa Niekrawtza, z którym Steinert przyjaźnił się jeszcze podczas pobytu w Opolu. W nowym miejscu zamieszkania Steinerta Niekrawietz ponownie nawiązał z nim kontakt, tyle że korespondencyjny. Zachowała się spuścizna epistolograficzna z tego okresu. Po śmierci przyjaciela Niekrawietz na łamach „Schlesien” opublikował wspomnienie o Alfredzie Steinercie²³.

Ostatnie lata życia spędził Steinert w domu opieki, gdzie też prawdopodobnie zmarł 29 czerwca 1963 r.²⁴ Pochowano go w zbiorowym grobie na cmentarzu przy Görlitzer Str. 55 B w Zittau²⁵.

²² W. Kaczorowski, op.cit., s. 51.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Alfred Steinert, https://pl.wikipedia.org/wiki/Alfred_Steinert [dostęp: 15.10.2017].